

УДК 321.7:355.02

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВІ ВІДНОСИНИ В КРАЇНАХ НАТО: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Білошицький В. І.

здобувач Центру перспективних соціальних досліджень

Міністерства соціальної політики України та НАН України

У статті розглянуто історію та специфіку становлення цивільно-військових відносин в країнах НАТО, сучасний стан цивільно-військових відносин в цих країнах. Підкреслено важливість їх подальшої оптимізації з метою набуття країнами НАТО стабільної системи цивільно-військових відносин.

В статье рассмотрены история и специфика становления гражданско-военных отношений в странах НАТО, современное состояние гражданско-военных отношений в этих странах. Подчеркнута важность их дальнейшей оптимизации с целью приобретения странами НАТО стабильной системы гражданско-военных отношений.

In the article essence history and specific of becoming of civil-military relations is in countries NATO, modern state of civil-military relations in these countries. Importance of their further optimization is underline by the aim of acquisition by countries NATO stable system of civil-military relations.

Ключові слова: демократична країна, цивільно-військові відносини, демократичний цивільний контроль, цивільний уряд, забезпечення національної безпеки, цивільна організація, гуманітарна операція, політико-стратегічні рішення.

Використані скорочення. ЦВВ – цивільно-військові відносини, ВЦС – військово-цивільне співробітництво, ЗС – збройні сили, СІМІС (civil-military cooperation) – Група цивільно-військової співпраці «Північ», СОООН – Сили охорони ООН, УВКБ – Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, ВЦС – військово-цивільне співробітництво.

Вступ. Взаємодія суспільства і армії є багатогранною та широкомасштабною – від парламентського контролю за використанням збройних сил до оцінки стану відносин між окремими військовослужбовцями та формальними й неформальними колективами, до яких вони належать. Зрозуміло, що система ЦВВ повинна враховувати всі сегменти такої взаємодії.

Одним з найвідоміших дослідників питання цивільно-військових відносин в суспільстві є американський політолог Семюель Хантінгтон (1927-2008). Українське співтовариство знає його як автора концепції «зіткнення цивілізацій» [1] та одного з теоретиків концепції «хвиль демократизації» [2]. Спираючись на поняття «професіоналізму», С.Хантінгтон розробив систему, завдяки якій з'являється можливість збалансувати компетенцію військових з всеосяжним політичним верховенством цивільних, визначивши її поняттям «об'єктивний контроль».

За десятиліття, що минули з часу видання праці С.Хантінгтона «Солдат та Держава. Теорія і політика військово-цивільних відносин» [3], ситуація в світі принципово змінилася. Завдяки появі, становленню та розвитку міжнародних організацій (зокрема, ОБСЄ), що відбувалось у розрізі принципових геостратегічних змін середовища безпеки, ЦВВ отримали додаткову компоненту – міжнародну [4]. Відправною точкою цього процесу стало закінчення «холодної війни» та припинення протистояння геостратегічних блоків, що сприяло виходу в активну фазу процесу трансрегіонального воєнно-політичного співробітництва на початку 90-х років ХХ ст.

Задачі статті. Окреслити сутність ЦВВ; вказати на демократичний цивільний контроль як механізм реалізації таких відносин в умовах демократичного державотворення; розглянути новітні історичні аспекти й деталізувати особливості становлення ЦВВ в країнах НАТО з урахуванням досвіду миротворчих операцій 90-х років на Балканах; позначити внесок неурядових організацій в оновлення ЦВВ країн Північноатлантичного Альянсу в сучасних умовах.

Результати дослідження. Як відомо, НАТО є міжурядовою організацією, рішення в якій приймаються шляхом вироблення консенсусу з обговорюваних питань усіма державами-членами Організації. Як міжурядова структура, вона має у своєму розпорядженні досить невелике число військового і цивільного персоналу – приблизно 12 тис. чоловік, проте була й залишається досить ефективною. Основні рішення НАТО готуються і приймаються в

комітетах, які складаються з членів національних делегацій.

Координованість між оперативним командуванням НАТО і цивільними організаціями забезпечується співпрацею військових та цивільних фахівців. Наприклад, між місцевими органами влади та населенням зони проведення операцій, а також з міжнародними, національними і громадськими організаціями та агенціями [5].

15.01.2003 р. багатонаціональний проект, який спочатку фінансувався шістьма країнами-членами НАТО (Чеською Республікою, Данією, Німеччиною, Нідерландами, Норвегією та Польщею), – Група цивільно-військової співпраці «Північ» (CIMIC - civil-military cooperation) – офіційно отримала статус Міжнародного військового штабу НАТО.

Завдяки цій групі командувачі НАТО і цивільні установи можуть створити потрібні умови для налагодження зв'язку між цивільними та військовими протягом усього періоду проведення операцій. А особливо при проведенні післяконфліктних заходів з підтримання миру. Отже, ЦВВ – це ще й значний фактор гуманітарної допомоги, допомоги з подолання наслідків катастроф, інших операцій у разі надзвичайних ситуацій цивільного характеру, які виконують національні або міжнародні військові сили.

Італія, Угорщина і Греція приєдналися до цієї ініціативи, запропонувавши створення Групи CIMIC «Південь», яка може бути прикріпленою до загальновійськового штабу в Неаполі.

Для НАТО як військово-політичного блоку при прийнятті політико-стратегічних рішень питання ЦВВ були в тій чи іншій мірі актуальні протягом усього післявоєнного періоду. Проте в останнє десятиліття ХХ ст. перед Альянсом постала задача забезпечення ЦВВ в операціях невоєнного типу. Починаючи з 1992 р., після прийняття рішення про участь Альянсу в миротворчих операціях ОБСЄ і ООН, завдання організації взаємодії з невійськовими учасниками операцій з підтримання миру стала набувати концептуальної форми. Практична ж реалізація концепції військово-цивільної взаємодії НАТО почалася з кінця 1995 р., з розгортанням Сил НАТО щодо виконання Дейтонських угод по Боснії [6].

Міжнародне втручання в боснійський конфлікт: від ООН до НАТО. В 90-ті роки ХХ ст. різко загострилась ситуація на Балканах. Наслідком розвалу біполярної світової системи став розпад Югославії. На територіях колишніх югославських республік – Хорватії, Боснії і Герцеговини – етнополітичні конфлікти набули найгострішого характеру.

Враховуючи значні гуманітарні і миротворчі можливості ООН, основні завдання з урегулювання кризових та конфліктних моментів на території колишньої Югославії лягли саме на ООН (за аналогією з кризою в Перській затоці в 1990-1991 рр.). Основною складовою операції ООН в колишній Югославії стали гуманітарні та миротворчі завдання.

Проявилась загальна закономірність: після закінчення «холодної війни» центри світової конфліктності перемістились у зони локальних (регіональних) протистоянь. Відповідно, виникла потреба будь-якими засобами, в тому числі й силовими, вирішити подібні конфлікти. Було створено Сили охорони ООН (СООНО). Тобто, миротворчу діяльність було переглянуто з точки зору можливості застосування сили, про що було сказано в доповіді Генерального секретаря ООН Б. Бутроса-Галі «На порядку денному – світ», оприлюдненої у вересні 1992 р. [7].

Виходячи з цього, стає зрозумілим, що дії СООН в Боснії були досить суперечливими. З одного боку, вони переслідували «традиційні» завдання «створення сприятливого клімату для ведення переговорів між сторонами, запобігання відновлення або ескалації конфлікту і підтримки гуманітарних зусиль» [8], з іншого – вони стали першим досвідом застосування ідеї Б. Бутроса-Галі про активізацію миротворчих зусиль ООН та надання їм більшої силової спрямованості.

Гуманітарна (громадянська) й миротворча (військова) складові операції ООН в Боснії були міцно взаємопов'язані. Гуманітарною операцією керувало Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (УВКБ) – «провідне агентство» за рішенням Генерального секретаря ООН. Відділення УВКБ ООН працювали в Сараєво, Баня-Луці і Постарі. Штаб СООН здійснював керівництво силами ООН в сербських районах Хорватії з території Сараєво.

07.04.1992 р. було розпочато бойові дії в Боснії, де УВКБ вперше зіткнулося з певними труднощами. По-перше, безпосередня гуманітарна допомога адресувалась внутрішньо переміщеним особам у невизнаній міжнародним суспільством державі. По-друге, існував надзвичайний ризик для співробітників УВКБ та інших організацій під час роботи безпосередньо в зоні бойових дій, до чого вони були не готові.

Попри труднощі, результат виявився в цілому вдалим: концепція зон безпеки ООН, яка виникла та вперше була апробована в Північному Іраку та Хорватії, в Боснії набула чіткості й повної окресленості. СООН були розміщені в колишній Югославії з обмеженою метою – для охорони «зон безпеки» (сербських анклавів) в Хорватії. Це стало «миротворчою»

складовою втручання ООН.

3 вересня 1992 р. відповідно до резолюції 776 Ради Безпеки ООН [9] на СОООН була покладена задача надання підтримки гуманітарних операцій УВКБ в Боснії (включаючи охорону конвоїв ООН з гуманітарною допомогою). Спочатку озброєння СОООН у Боснії було легким, а самі ці сили не були схильні застосовувати силу. Пізніше змінилось і озброєння, і ставлення до застосування сили.

На ранньому етапі координація дій, а також консультації між СОООН і УВКБ проводились на оперативному рівні та на рівні штабів. Ці заходи були досить конструктивними. Для гуманітарних заходів УВКБ підтримка «блакитних шоломів» була досить важливою. Так, наприклад, «блакитними шоломами» було проведене розмінування деяких районів, що полегшило доступ до таких районів співробітникам гуманітарних організацій. Крім того, було організовано повітряний міст для постачання гуманітарної допомоги в райони, що контролювалися боснійськими сербами Сараєво.

Проте, була й інша «сторона медалі». СОООН були вимушені відповідати силою на провокації конфліктуючих сторін, що призвело до більшої «воєнізації» таких сил. В таких умовах ЦВВ ставали більш напруженішими, а симбіоз цивільних фахівців з «блакитними шоломами» – невідповідним цілям і завданням гуманітарних організацій.

Операція ООН в Боснії стала класичним прикладом гуманітарної інтервенції. Спочатку вона планувалась як виключно надання гуманітарної допомоги постраждалому населенню в рамках обмеженого втручання у внутрішній етнополітичний конфлікт. Згодом вона перетворилася в створення охоронюваних гуманітарних «зон безпеки», а в подальшому набула форми гуманітарної інтервенції, яка є середнім між традиційною миротворчою операцією та повномасштабним військово-силовим втручанням.

Завдяки провалу цієї операції на перший план вийшли стратегічні, а не гуманітарні інтереси, керуючись якими й відбулось пряме втручання НАТО. Саме тому на Гельсінському саміті ОБСЄ (липень 1992 р.) Альянс отримав юридичні підстави для виходу за межі зони своєї відповідальності, після чого став надавати підтримку миротворчій операції ООН в колишній Югославії.

У жовтні 1995 р. на основі американського «плану Холбрука» було укладено перемир'я, а в листопаді на авіабазі Райт-Паттерсон в Дейтоні (штат Огайо) розпочалися переговори між конфліктуючими сторонами. До цього призвела військова операція НАТО, узгоджена з наземним мусульмано-хорватським наступом. 21 листопада переговори завершилися парафуванням так званих Дейтонських домовленостей по Боснії, підписаних 14 грудня в Парижі [10], і зафіксували офіційну передачу всієї повноти командування від ООН до НАТО.

Формування органів військово-цивільної взаємодії НАТО в Боснії. Два традиційних, неспецифічних для операцій невійськового типу, підходи до співпраці з цивільною владою і населенням стали основою розробки концепції військово-цивільної взаємодії НАТО.

Перше. ВЦС (військово-цивільне співробітництво) – це підмога в створенні зручних технічних умов для проведення військової операції. НАТО в більшій чи меншій мірі залежить від позиції влади країн, на території яких відбуваються військові дії. Так, вже в першому офіційному документі НАТО з цього питання – директиві Військового комітету НАТО № 411, прийнятій в серпні 1997 р., – військово-цивільне співробітництво визначається як «військова операція, основним завданням якої є підтримка цивільної влади, населення, міжнародних та урядових організацій, яка буде сприяти реалізації військових цілей» [11].

Друге. Існує поняття «психологічні операції». Військово-цивільне співробітництво традиційно розглядається як «психологічна операція» – допоміжна функція оперативного командування. Участь в операціях з підтримання миру потребувало істотного розширення поняття «психологічної операції», оскільки успіх у таких операціях значною мірою залежить від того, наскільки вони є прийнятними для місцевого населення [12]. У згаданій директиві, зокрема, підкреслювалося, що «безпосередньою метою цивільно-військового співробітництва є забезпечення повноцінної співпраці між командувачем НАТО та цивільним населенням й інституціями в межах сфери відповідальності командувача з тим, щоб створити умови, які надади б йому максимально можливі моральні, матеріальні та тактичні переваги» [13].

Досвід ЗС США у створенні центрів військово-цивільних операцій в північному Іраку (1991 р.), Сомалі (1993-1994 рр.), Руанді (1994 р.) і на Гаїті (1993-1995 рр.) став основою втілення концепції військово-цивільного співробітництва на оперативно-тактичному рівні. Ці центри функціонували як «місця зустрічі представників збройних сил, урядових служб США, місцевої влади, міжнародних, регіональних організацій, а також неурядових і приватних організацій та місцевого населення» [14] для обміну інформацією і координації зусиль з надання гуманітарної допомоги. Взаємини з цивільними організаціями могли бути оформлені спеціальною угодою або «меморандумом про взаєморозуміння» [15].

Досвід військово-цивільного співробітництва США в рамках Північноатлантичного альянсу та його переосмислення в 90-ті роки ХХ ст. стали головним надбанням в області кризового реагування НАТО. Виділявся окремий блок з системи багатонаціональних оперативних сил НАТО, в обов'язки якого входили виключно функції взаємодії з цивільними організаціями. Функцією такого блока мало стати налагодження контактів та надання місцевій владі та міжнародним і неурядовим організаціям технічної, координаційної, інформаційної та іншої підтримки.

Враховуючи найбільше число військових фахівців США у цивільних справах, можна говорити про домінування США і в СВС НАТО в цілому, і у сфері військово-цивільного взаємодії [16]. Як правило, цивільні фахівці з резерву займалися поєднанням військового досвіду з професійною підготовкою. Можна вказати на чотири напрямки такої роботи:

- а) управління (а також освіта, охорона здоров'я, безпека, міжнародне право);
- б) суспільна інфраструктура (транспорт, зв'язок та громадські роботи);
- в) економіка і торгівля (продовольче забезпечення, сільське господарство, економічний розвиток);
- г) «спеціальні функції» (фахівці з надзвичайних ситуацій, охорони навколишнього середовища, інформації та культури, перекладачі).

Треба відмітити, що порівняно з розгортанням регулярних сил загального призначення, резервний характер таких сил передбачає їх більш повільне розгортання.

У рамках СВС НАТО в Боснії була створена Багатонаціональна оперативно-тактична група з військово-цивільного співробітництва [Combined Joint Civil-Military Task Force (CJCMITF)], штаб якої розташувався в Сараєво. Така структура військово-цивільної взаємодії на початку була найбільш прийнятною. Пізніше, коли завдань у галузі військово-цивільної взаємодії стало набагато більше, штабні та оперативні функції військово-цивільного співробітництва були розділені та передані різним рівням командування операцією НАТО.

Існували деякі проблеми військово-цивільного співробітництва в рамках боснійської операції НАТО. На самому початку командування СВС було вимушене впроваджувати операції ВЦС в свою практику, виходячи з ситуації і власного досвіду, оскільки узгодженої доктрини Альянсу у цій сфері не існувало. Така доктрина була прийнята Військовим комітетом лише в серпні 1997 р.

Пізніше структура ВЦС НАТО в Боснії стала більш чіткою та вивіреною. Її реорганізація відбулась в листопаді 1996 р.

Структура військово-цивільного взаємодії НАТО в Боснії складалася тепер з трьох складових:

- багатонаціонального штабного компоненту;
- Центру військово-цивільного співробітництва в Сараєво – для взаємодії з тими громадськими організаціями, які не мали постійних представників при командуванні силами НАТО;
- військово-цивільної оперативно - тактичної групи з надання допомоги місцевій владі та громадським організаціям у відновленні господарсько-економічної інфраструктури – в основному навколо Сараєво.

За рік після початку розгортання СВС частка європейських фахівців (в основному представників країн-членів НАТО) досягла 45%, а до осені 1998 р. американці становили не більше 20% всього персоналу [17]. Це сталося завдяки реалізації відповідних положень доктрини НАТО з військово-цивільних відносин 1997 р.

Однак, у більшості європейських військових структур до останнього часу не вистачає підготовлених фахівців у цивільних справах.

Взаємодія сил НАТО з міжнародним цивільним сектором у Боснії, Косово та інших регіонах. Дейтонська рамкова угода з Боснії має 12 додатків. Два з них присвячені військовим питанням. Інші десять – цивільним аспектам мирного врегулювання.

Реалізація Дейтонських угод розпочалася без будь-якого формального консультативного механізму між керівництвом військової операції НАТО в Боснії та Службою Верховного представника. З часом завдяки низці заходів по «наведенню мостів» між військовим командуванням операції СВС і Службою Верховного представника Ради по виконанню угод по Боснії було вирішено застосувати:

- посади офіцерів зв'язку в основних цивільних організаціях, завданням яких було надання необхідної інформації командуванню операцією НАТО про діяльність цих організацій;
- організація регулярних зустрічей керівників громадських організацій та військового командування;
- надання військових фахівців у цивільних справах у розпорядження гуманітарних

організацій для надання їм найрізноманітнішої допомоги, наприклад, відновлення інфраструктури, розмінування тощо.

У галузі безпеки взаємодія з цивільними організаціями налагоджувалась завдяки військовим формуванням НАТО. Несилова підтримка цивільного сектору в гуманітарній, технічній, інформаційній та інших сферах надавалась спеціалізованими структурами військово-цивільного співробітництва [18]. Значна допомога міжнародному цивільному сектору та місцевій владі з боку НАТО стосувалась відновлення господарсько-економічної інфраструктури. Крім того, ресурси НАТО були використані у відновленні інформаційно-пропагандистської діяльності міжнародних організацій в Боснії.

В одному з перших аналітичних звітів Групи НАТО зі співробітництва в галузі миротворчості, присвяченому урокам боснійської операції, зазначалося, що «співпраця між організацією, що має мандат на проведення операції, регіональними та цивільними організаціями, державами, що надають військові контингенти, і неурядовими організаціями має починатися якомога раніше на стадії планування операції і підтримуватися на всьому її протязі» [19].

Отриманий в ході боснійської операції досвід своїм наслідком мав подальший розвиток концепцій військово-цивільного співробітництва як окремих країн-членів НАТО, так і Альянсу в цілому. Особливо підкреслювалася важливість розвитку військово-цивільного співробітництва для спільних операцій з країнами-партнерами НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру».

З урахуванням боснійського досвіду та відповідно до положення директиви № 411 при штабі Головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі була створена Робоча група з військово-цивільного співробітництва, до завдань якої входила розробка до 2000 р. всеосяжного плану «Військово-цивільне співробітництво - 2000» (« ВЦС - 2000 »).

Навесні 1999 р. структура військово-цивільної взаємодії в рамках НАТО мала вже досить чіткий характер. Офіційні документи НАТО декларували ієрархічно вивірену вертикаль структури військово-цивільного співробітництва як відпрацьованої системи командування та контролю НАТО. Передбачалось, що ця вертикаль має поєднувати три фактори: тактичний, оперативний, стратегічний.

Північноатлантична рада – це політичне керівництво системою військово-цивільної взаємодії. В її функції входить розробка та затвердження загальних стратегічних положень військово-цивільного співробітництва. Відповідну доктрину формує Військовий комітет з питань військово-цивільного співробітництва (МС 411). Така доктрина є керівництвом для всіх рівнів командування НАТО, а також для військово-політичних структур країн-членів блоку [20].

Згідно з доктриною, система військово-цивільного взаємодії Альянсу повинна відповідати наступним військовим принципам.

Пріоритет військових цілей і завдань.

Підтримання системи командування та контролю НАТО на всіх рівнях.

Економічність, а саме мінімальне використання військових ресурсів при максимальному використанні цивільних.

Концентрація ресурсів на пріоритетних проектах.

Військові гуманітарні зобов'язання. [21].

Крім того, важливим є:

- прийняття до уваги базових етико-культурних відмінностей військового і цивільного співтовариств;

- визначення загальних цілей і завдань;

- поділ відповідальності за успіх операції з цивільним сектором;

- здійснення заходів військово-цивільного співробітництва лише за взаємною згодою всіх учасників операції, включаючи цивільних;

- створення стійкої системи зв'язку і координації;

- «прозорість» [22].

Проект робочої концепції НАТО з військово-цивільного співробітництва, підготовлений в січні 1998 р., передбачав розвиток трьох його основних компонентів: концептуального; морального; фізичного .

Основними функціями військово-цивільного співробітництва на оперативно-тактичному рівні (за доктриною НАТО) є такі:

а) забезпечення зв'язку між військовими і цивільними, а також громадянськими організаціями;

б) підтримка громадянського сектора (якщо це необхідно для реалізації поставлених перед силами НАТО військових завдань та якщо місцева влада, національні служби та міжнародні організації не можуть самі вирішити ту чи іншу проблему);

в) надання допомоги власне військовому контингенту НАТО.

Проте при практичному вирішенні югославських проблем структура ВЦС НАТО на оперативно-тактичному рівні не підтримувалась відповідними заходами на політико-стратегічному рівні.

Система ВЦС в ході операцій НАТО в Албанії, Македонії і Косово вже набула більш-менш сформованого характеру порівняно із структурами військово-цивільної взаємодії в Боснії. Центри військово-цивільного співробітництва, враховуючи боснійський досвід, відкривались одразу з розгортанням сил НАТО.

Незважаючи на те що міжнародна присутність в Косово після закінчення військової кампанії НАТО проти СРЮ здійснювалась без будь-якої мирної угоди між сторонами самого Косовського конфлікту, вона з самого початку передбачала потужний цивільний компонент під керівництвом ООН [23].

Основна увага НАТО приділялась відновленню господарсько-економічної інфраструктури краю, а саме будівництву і ремонту дорожньо-транспортної системи, перш за все шосейних доріг і залізничних колій. Наступний напрям військово-цивільного співробітництва в галузі відновлювальних робіт – будівництво і ремонт житлових будинків, будівель соціального користування, шкіл, лікарень.

Отже, існували конструктивні моменти військово-цивільної взаємодії в галузі відновлення господарсько-економічної інфраструктури Косово. Однак, проблемою в цій галузі став, враховуючи загальне беззаконня та складнощі з наведенням елементарного громадського порядку, «тіньовий характер» місцевої господарсько-економічної діяльності, фінансові зловживання, швидке відновлення ринку зброї та наркотиків тощо.

Висновки. В сучасних реаліях автори нового варіанту доктрини розширили саме поняття військово-цивільного співробітництва, яке відтепер включало «механізми і ресурси, що сприяють розвитку взаємин командування НАТО з національними, а також регіональними та місцевими властями, як цивільними, так і військовими, і цивільним населенням у зоні передбачуваного розгортання сил НАТО. Ці механізми включають співпрацю та координацію дій з неурядовими та міжнародними службами і організаціями... » [24].

Модель взаємодії, здатна врахувати переваги двох колективних учасників міжнародного втручання – «військової» і «цивільної» спільнот, – розроблялась на протязі досить тривалого часу. Це підтверджує участь НАТО в операціях невоєнного типу на Балканах – у Боснії (з 1995 р.), у надзвичайному гуманітарному втручанні при вирішенні проблеми косовських біженців в Албанії та Македонії (1999 р.), в операції НАТО в Косово (з літа 1999 р.).

В операціях невійськового типу сфера безпеки залишається найбільш близькою для збройних сил. Проте не завжди зрозумілою є необхідність їхнього використання в інших акціях. Балканський досвід НАТО ще раз показав ефективність військово-цивільної взаємодії у виконанні завдань, не пов'язаних із забезпеченням безпеки в районі конфлікту, – розмінування, технічної підтримки, транспорту і зв'язку. Саме ситуація, яка склалась, диктує умови дозованого застосування армійських структур у цих сферах, що має супроводжуватись широким залученням цивільних колег.

Для гуманітарного сектора сучасного суспільства головна проблема, що постає при взаємодії цивільних фахівців з військовими, носить насамперед морально-політичний характер.

Найбільшою перешкодою в області військово-цивільного співробітництва в операціях невоєнного типу є проблема обміну інформацією, яка поки що залишається нездоланною. Цивільні, гуманітарні організації дотримуються принципу максимальної прозорості, тоді як збройні сили діють за принципом максимальної закритості. Інформація, здобута найчастіше військовою розвідкою, є таємною.

Перешкоди на шляху ефективного військово-цивільного співробітництва в операціях невоєнного типу в рамках НАТО і з боку військового співтовариства, і з боку громадянського сектора поки що залишаються значними. На наш погляд, «проривів» у галузі військово-цивільного співробітництва в операціях невоєнного типу очікувати поки що не доводиться. Однак планомірне, від операції до операції, накопичення досвіду військово-цивільного взаємодії з часом повинне принести свої результати. В майбутніх операціях потрібно, враховуючи фундаментальні відмінності між військовим і цивільним спільнотами, максимально розвивати їхні переваги й шукати ті «точки дотику», де взаємодія може бути політично результативною.

Література

1. Huntington S. *The Clash of Civilizations and Remarking of World Order*. – Simon & Schuster, 1996.
2. Huntington S. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. – Norman and London, 1991.
3. Huntington S. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* – .Harvard Univ. Press, 1957.
4. Pollard T., Boggs C. *The Hollywood War Machine: U.S. Militarism and Popular Culture – Paradigm*, 2007.
5. Див.: «Довідник НАТО» 2001 року – Режим доступу: <http://www.nato.int/docu/other/ukr/handbook2001.pdf>
6. Степанова Є. А. Военно-гражданские отношения в операциях невоенного типа / Екатерина Андреевна Степанова. — М. : Права человека, 2001. — 272 с.
7. Boutros-Gali B. *An Agenda for Peace. Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping*. — N.Y.: UN Dep. for Public Information, June 1992.
8. *The United Nations and the Situation in the Former Yugoslavia*. — N.Y., 1994. P. 12.
9. Resolution 776 on the situation in Bosnia and Herzegovina. Adopted by the Security Council at its 3114th meeting, on 14 Sept. 1992. UN Doc. S/RES/776 (1992).
10. *General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina*. Wright-Patterson Air Force Base. Dayton (Ohio). 21 Nov. 1995. — Wash., 1995.
11. NATO Civil-Military Cooperation (CIMIC) Policy. MC 411. — Brussels, Aug. 1997. — Para. 9.
12. NATO Civil-Military Cooperation (CIMIC) Policy. MC 411. — Brussels, Aug. 1997. — Para. 1.
13. Ibid.
14. *Interagency Coordination during Joint Operations*. Joint Pub 3–08. Joint Chiefs of Staff, 9 Oct. 1996. — Wash., 1996. — V. I. — P. 111–16.
15. *Joint Doctrine for Military Operations Other Than War*. Joint Pub. 3–07. Joint Chiefs of Staff, 16 June 1995. — Wash., 1995. — P. IV-7.
16. Phillips W.R. *Civil-Military Cooperation: Vital to Peace Implementation in Bosnia* // *NATO Review*. — 1998. — Spring. — V. 46. — № 1. — P. 22–25.
17. Van Eekelen W. *Military Support for Civilian Operations in the Context of Peacekeeping Missions*. Report of the Subcomm. on Civilian Security and Cooperation. Civilian Aff. Comm. — Brussels: NATO Parliamentary Assembly. — Brussels, Nov. 1998. — Para. 15.
18. Bergner G. *A Presentation of CIMIC* // Ibid. — 1998. — 11 March. — № 31.
19. *Lessons Learned in Peacekeeping Operation*. NATO Ad Hoc Group on Cooperation in Peacekeeping. — 1997. — Nov. — Para. 22.
20. *NATO Civil-Military Cooperation (CIMIC) Doctrine*. Allied Joint Publication 09. (AJP-09). Draft. To be published in 2000. — P. 22–24. — Para. 0501–0507.
21. Ibid. Annex A. — P. 1–2.
22. Ibid. Annex A. — P. 2–3.
23. Resolution 1244 on the situation relating to Kosovo. Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.
24. *NATO Civil-Military Cooperation (CIMIC) Doctrine*. Allied Joint Publication 09. (AJP-09). Draft. To be published in 2000. — P. 3. — Para. 0102.